

УДК 94(73) : 316.3 Т. Пейн

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.187-200>

Наталія Папенко, к.і.н., доц.

Євген Папенко, к.і.н.

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВА В ПРАЦЯХ ТОМАСА ПЕЙНА

Анотація. В статті розглядаються філософські, суспільно-політичні погляди відомого американського республіканця, просвітника, філософа, учасника війни за незалежність північноамериканських колоній Великої Британії – Томаса Пейна (1737-1809).

Автори статті намагаються показати, що провідним мотивом соціальної філософії Томаса Пейна була рівність людей за природою. «Природні права» він розглядав, як такі, що належать людині за правом її існування.

Одним із перших американських просвітників Т.Пейн довів, що категорії держава та суспільство виникають самотійно. Потреба людей в суспільному процесі, збереження її природних прав змушує людей об'єднуватися в суспільство.

Дуже важливим та актуальним ствердженням просвітника було те, що «суспільство створюється нашими потребами, а уряд – нашими вадами...Суспільство в будь-якому стані є благо, а уряд ...є необхідне зло, а в іншому випадку – зло нестерпне». Доведено, що усі філософські праці Т. Пейна пронизує думка про історичну неминучість виникнення держави. Зародження та існування державної влади можливо лише за суспільним договором, бо саме за ним людство спроможне реалізувати свої природні права.

У статті проаналізована концепція Т. Пейна про верховенство народу, республіканські принципи та представницьку систему правління у формі республіки.

Сучасники називали Т. Пейна – «британським Вольтером» за його виступи проти церкви та духівництва. Він вірив у силу величі Розуму та Доброчинності, які повинні знищити вади цивілізованого суспільства.

Ключові слова: держава, конституція, суспільний договір, демократія, право на революцію.

Томас Пейн – одна з найяскравіших та трагічних фігур в історії США. У будь-якій енциклопедії можна прочитати про Т. Пейна, що він відомий просвітник, письменник, памфлетист, радикал, але сказати це – значить не сказати майже нічого. В житті та долі філософа відбилось неповторне XVIII ст., століття руйнування та творення, краху надій, сподівань та виконання, здавалось би, нездійснених мрій і бажань. Т. Пейн був учасником буржуазних революцій на двох континентах.

За походженням Т. Пейн був британцем, за переконанням – французом. Його життя було надто бурхливим, насичене подіями, як і уся Доба Просвітництва могла стати сюжетом для багатьох романів.

Т. Пейн був творцем США. Він воював за цю країну в роки війни за незалежність північноамериканських колоній Великої Британії. Він прославляв Америку на увесь світ своїми блискучими та неповторними памфлетами, серед яких – «Здоровий глузд» («Common sense») і «Права людини» («The rights of man»). Тому багато важливих думок філософа в сучасних умовах існування української держави є корисними.

Війна за незалежність, її соціальна та політична історія є предметом постійного інтересу відомих американських дослідників, які намагаються як найбільше уваги приділити видатним політичним постатям, які стояли у витоках створення незалежної держави – США, її інститутів влади. Серед них, варто назвати К. Бонвіка, Д. Елліса, Б. Акермана та Д. Ферлінга.

Розвиток політичної та правової думки США найбільш інтенсивно проходив в період боротьби колоній за незалежність та прийняття Конституції США. Американське та європейське суспільство по праву може пишатися людьми, які були натхненниками антиколоніальної боротьби XVIII ст. Вони поєднали теорію та практику, думки та справи, науку та політику. Відомий американський філософ Г. Шнайдер зазначав, що ніколи в Америці філософська та суспільно-політична думка не були так тісно пов'язані між собою, як у XVIII ст.

Американське Просвітництво, відображаючи ідеологію капіталістичного розвитку, пропагувало ідеї буржуазної демократії, свободи та республіканського державного устрою. Тому воно справляло суттєвий вплив на тогочасне політичне життя не лише американців, а і європейців, на формування та реалізацію ідеї «гомруля». Необхідно підкреслити, що американське конституційне мислення було напрочуд просте: збереження життя, свободи та пошуки щастя.

У тогочасній політично-правовій думці Америки вирізнялися два напрямки: радикально-демократичний, представником якого був Томас Пейн, та поміркований. І хоча вони відображали різні соціальні інтереси, формували різні політичні та правові інститути влади, проте саме вони сприяли конституційному оформленню США.

Протягом своєї політичної та творчої діяльності Томас Пейн вирізнявся від інших сильною логікою, чудовою легкістю викладу думок, здоровим глуздом. Це дійсно був народний трибун у повному сенсі цього слова і не лише тому, що вмів говорити мовою зрозумілою народу, але й тому, що головним сенсом його життя було служіння народу. До відомого висловлення Б.Франкліна «моя Батьківщина там, де свобода», Т.Пейн додає значну поправку: «моя Батьківщина там, де немає свободи, але люди б'ються, щоб її дістати». Ці слова – найкраща характеристика його діяльності.

Значну увагу в своїх творах просвітник приділяв суспільству, формі влади та державі. Особливо яскраво ці погляди були продемонстровані в творах

«Здоровий глузд» та «Права людини». В цих творах він наводить сильні аргументи проти монархічного правління, викриваючи його антинародний характер. Слід зазначити, що у XVIII ст. політичний лад Великої Британії представниками історичних шкіл як в Європі, так і в Америці ідеалізувався, вважався зразком державного устрою, який спроможний забезпечити свободу. Майже усі представники політичної думки Північної Америки напередодні війни за незалежність не тільки не виступали проти конституційної монархії англійського зразку, але, навіть, вважали її зразковою. Тому критика Т. Пейном змішаної форми правління, взірцем якої була англійська монархія, мала на меті руйнування ідеалу конституційної монархії. Просвітник доводив необхідність боротьби проти монархії, бо вважав, що це історична необхідність. Вона підготована історичним та політичним розвитком північноамериканських колоній і зв'язок з метрополією був «вимушений і протиприродний», оскільки колонії та метрополія належали різним системам правління. Із властивою відвертістю Т. Пейн наголошує, що між Америкою та Британією немає ніякої близькості. І хоча деякі просвітники говорили, що Британія – мати Америки, то на думку Т.Пейна, поведінка метрополії – ганебна, бо навіть «звірі не пожирають своїх дитинчат, навіть дикуни не нападають на своїх рідних». «Батьківщина Америки, - пише Т.Пейн, - Європа, бо Новий світ став притулком для прихильників громадянської релігійної свободи з усіх частин Європи». Зрозуміло, до берегів Америки тікали не від ніжних материнських обіймів, а від жорстокої, ганебної державної політики європейських країн. Тому просвітник намагався розкрити сутність конфлікту колоній з метрополією, який спричинив війну за незалежність та утворення США. Філософ переймається тим, що достатньо велика кількість людей була схильна до примирення з метрополією і він вважав, що саме він має переконати примирливих в необхідності війни з Великою Британією, наголошуючи, що «конфлікт у своєму розпорядженні має найбільшу кількість людей озброєних і навчених солдат серед усіх держав світу» [1, с. 42]. І тому вважав за необхідність створення плану збройної боротьби. Він чітко і безкомпромісно в творі «Здоровий глузд» описував

принизливе становище колоній. І в якості єдиної альтернативи такого приниження, він пропонував створення власної незалежної демократичної держави – республіки. Доводи на користь відділення від метрополії, на його думку, виходили як із природного права, так і з економічних причин. Наголошуючи на тому, що відносини з метрополією для колоній економічно збиткові, він пропонував вивчити ці зв'язки, «залежність у світі законів природи та здорового глузду» [1, с. 35]. Наполягаючи на тому, що британців турбують, перш за все, власні інтереси, тому вона «усякий раз заважає розвитку колоній» [1, с. 43]. Розуміючи причини конфліктів, Т. Пейн констатує, що період дебатів закінчений. І саме зброя, як останній засіб, має вирішити ці суперечки. Просвітник вважав, що ця боротьба викликана «природними» міркуваннями і лише незалежність забезпечить майбутнє країни. Щодо акту про гербовий збір, то Т.Пейн його визначає як спробу встановити автократичний контроль над американською економікою з боку британського парламенту, в якому інтереси колоній не представлені. Хвиля патріотизму охопила колонії, лавина патріотичних почуттів та прагнення незалежності. Повсталі колонії оголосили себе незалежними республіками. 4 липня 1776 року була прийнята Декларація незалежності, яка проголошувала створення Сполучених Штатів Америки.

Найбільше Т. Пейн переймався проблемами суспільства та держави, а саме: питаннями виникнення, функціонування та міждержавних відносин. Істотний вплив на просвітника справили вчення Дж. Локка та А.Сміта. У Дж. Локка він запозичив матеріал для підсилення своїх аргументів щодо захисту природних прав, а також для твердження, що люди об'єднуються у суспільство не для відмови від своїх прав, а задля їх збереження. У А. Сміта – процес організації праці, функціонування процесу виробництва, закон нагромадження капіталу та зростання населення.

За переконанням Т. Пейна, основним принципом у визначенні соціальної структури – розмежування понять суспільство та держава. Для просвітника суспільство – початковий, природний стан в якому перебувають люди. В

боротьбі за існування вони змушені шукати один в одного взаємодопомоги та підтримки. «Жодна людина не в змозі задовольнити усі свої потреби без допомоги суспільства, тому ці потреби, які відчуває кожна людина, змушують об'єднуватися в суспільство, і таке об'єднання природне» [2, с. 151]. Усі важливі закони суспільства є законами природи. «Однією із найбільших заслуг американської революції, - писав Т.Пейн, - було те, що вона відкрила принципи, за якими має жити суспільство, та викрила шахрайство урядів. Уряд є ніщо інше, як національне об'єднання, яке живе за принципами суспільства» [2, с. 156]. І далі «суспільство в різноманітному стані – благо, уряд – необхідне зло» [1, с. 21]. За своєю природою, як вважав Т.Пейн, усі уряди є деспотичними. «Успадкувати уряд, означає успадкувати людей... Уряд завжди має бути зрілим та довершеним. Він має мати таку будову, щоб стояти вище від усіх справ, які стосуються якоїсь окремої особи» [2, с. 161] .

Як підкреслював Т. Пейн, держава – вторинна по відношенню до суспільства. Вона виникає на тому ступені розвитку суспільства, коли «почуття обов'язку і прихильності починають слабшати». Отже, функція держави носить охоронний характер «оскільки люди, керуючись як своїми природними інстинктами, так і обопільними вигодами, привчили себе до суспільного і цивілізованого життя, то вони завжди мають усі права на те, щоб здійснювати будь-які зміни у своєму уряді, вважаючи їх кінцевими і зручними для себе» [2, с. 153]. На думку Т. Пейна єдине, що узгоджує інтереси суспільства та закони природи – республіканська форма правління. Виборність та зміни представників влади мають сприяти формуванню спільних інтересів членів суспільства. «Сила однієї людини, – зауважував просвітник, – настільки не відповідає її потребам, її свідомість настільки не пристосована до вічної самотності, що вона незабаром буде змушена шукати допомоги і полегшення у іншої людини, яка у свою чергу потребує того ж» [1, с. 22]. Таким чином, людські потреби спонукають людей створювати суспільство і ставши його членом, людина набуває цивільні права, залишає за собою частину природних прав і тільки одну частину віддає до загального фонду, як один із його членів.

У праці «Права людини» Т. Пейн дає розгорнуту та чітку розробку питання про виникнення держави, вказує на джерела її виникнення, а саме: 1. Марновірство; 2. Сила; 3. Загальні інтереси суспільства і загальні права людини. Першому джерелу відповідає правління духівництва, другому – завойовників, третьому – розуму. Засуджуючи перші два види правління, просвітник з прихильністю ставиться до третього [3, с. 28]. Т. Пейн стверджував, що більшу частину особистої власності людина отримує від суспільства, а не від власної праці. Отже, від суспільства «походить усе» – і тип земельної ренти, і частина людських статків. Просвітник пропонував використовувати податок на власність для виплати тим, кому виповнилося 21 рік, одноразової допомоги щорічних пенсій громадянам, яким за 50 років, сліпим та калікам. У такий спосіб кожна людина реалізує своє природне право на допомогу. За Т. Пейном, держава не є результатом договору між керівником та керованим. Вона, підкреслював він, або «виникає з народу, або затверджується над народом. В іншому випадку – влада стає тиранією і підлягає скасуванню» [4, с. 206]. Цілком очевидно, що Т. Пейн був далекий від розуміння рушійної сили держави, але положення своєї природньо спрямованої соціальної теорії він аргументував правом народу на зміну влади, тобто здійснення революції проти монархії. До того ж, визначення історичної закономірності виникнення держави наносило значний удар по теологічним концепціям «божественності та споконвічності монархії». «Спадкова система» така ж несумісна з людською мудрістю як і з людським правом, і така ж абсурдна, як і несправедлива» [2, с. 165].

Т. Пейн активно пропагував представницьку систему влади у вигляді республіки, бо «упровадивши представництво на основі демократії, ми отримуємо систему уряду, який здатен охоплювати та об'єднувати у федерацію різноманітні інтереси народу та будь-яку кількість території та населення» [2, с. 170]. Він був впевнений, що республіка має служити народу, забезпечувати його свободу та права. Що розумів просвітник під терміном конституція – «не є річчю лише за назвою, але й за фактом. Вона має не уявне, а реальне існування і

скрізь там, де їй не можливо надати видимої форми, її немає. Конституція є річчю, яка передує владі, а влада є лише створінням конституції. Конституція країни не є актом її влади, а є актом людей, які утворюють владу» [4, с. 207]. І далі, «нація має право створити конституцію» [5, с. 495]. Саме на принципах конституції повинна формуватися державна влада, її структури, тривалість існування парламенту та інших органів влади. «Суспільна влада складається лише з двох гілок: законодавчої, тобто тієї, що приймає закони, та виконавчої, тобто тієї, що виконує їх» [5, с. 496]. Просвітник визнає, що певний час конституція Англії мала прогресивне значення, бо «безперечно являла собою щось благородне в ті похмурі часи рабства» [1, с. 23]. Вона, тобто конституція, була поєднанням тиранії (монархії, аристократії, республіканських елементів). Філософ не погоджувався з деякими просвітниками, які вважали, що «король – одне, народ – інше, пери – палата для блага королю, палата громад – для блага народу» [1, с. 25]. Обидві палати парламенту, підкреслював Т. Пейн, сформовані з дозволу короля і нагадують «будинок, розколотий сімейною сваркою». Він намагається спростувати думку, що конституція Англії – союз стимулюючих сил. «Як же король досяг такої влади, якій люди бояться довіряти і яку вони постійно повинні стимулювати? Така влада не могла бути даром мудрого народу, не може... виходити і від Бога» [1, с. 25]. Крім того, він бачив у цьому «чистий абсурд», так як палата громад контролює короля, відмовляючи йому в кредиті, але у той же час «король має владу над палатою, відхиляючи її законопроекти». Це передбачає, як гадав Т. Пейн, що «король більш мудрий, ніж ті, які вже були помічені мудрими, ніж він сам». Філософ робить висновок, що палата громад фактично не грає ніякої ролі у державному правлінні. «Монархія є химерою, яку вигадав двір, щоб отримувати гроші» [2, с. 174], а «парламент цілком створений з дозволу нащадків завойовників» [2, с. 157]. Т. Пейн намагається довести, що рушійною формою конституційної монархії є корупція, роздавання посад, пенсій» [1, с. 25] і король цим вдало користується, створюючи для себе значну підтримку.

Одним із завдань держави, на думку Т. Пейна, – збереження миру, бо «уряд, який не в змозі зберегти мир, немає права на існування» [1, с. 44]. Поряд з цим завданням на друге місце просвітник ставить «забезпечення загального щастя, благополуччя, взаємопідтримки, бо від цього залежатиме сила державного управління» [1, с. 32]. Окрім того, філософ висунув ідею, що суспільство може існувати без уряду, вважаючи, що чим менше він буде втручатися у справи суспільства, тим краще буде, але при умові, якщо суспільство самостійно буде проводити в життя ті принципи, на яких воно засноване. Із цього випливала ідея невтручання держави в економічну сферу суспільного життя. «Уряди нового зразка – це делегування влади задля власного загального добробуту суспільства» [2, с. 160].

Таким чином, аналізуючи зміст конституції Англії, Т. Пейн приходив до висновку, що в англійській формі правління вкрай необхідно досліджувати конституційні помилки. Проте, варто враховувати й те, що філософ навмисно перебільшує аргументи проти конституційно-монархічного ладу. Можливо, просвітник не був фахівцем у галузі історії держави та права, проте добре знав реальне життя. Більшість американців, ознайомившись зі змістом памфлетів «Здоровий глузд» та «Права людини», переконалися в тому, що англійська система не відповідає розвитку колоній. Крім того, на колоністів подіяли аргументи Т. Пейна щодо розвитку торгівлі, виборчої системи, рабства, церкви та інше. Філософ не сприймав тих політиків, які вважали недоречним розвиток торгівлі колоній з європейськими країнами [2, с. 209]. Політично необхідними кроками американців було встановлення союзу з Францією. І які б не були цілі та мотиви монархічної Франції у цьому союзі, він мав допомогти колоністам виграти війну з Великою Британією та закласти основу для подальшого розширення політичних, економічних та культурних відносин з країнами Європи. В такому союзі просвітник бачив передумови зміцнення міжнародного статусу США. «Оскільки багато говорили про переваги примирення..., цілком доречно перевірити доводи іншої сторони і досліджувати хоча б частину того різноманітного матеріального збитку, який терплять колонії і завжди будуть

терпіти до того часу поки існуватиме їх зв'язок з Англією та залежність від неї» [1, с. 38]. Т. Пейн стверджував, що підпорядкування метрополії сприятиме втягненню Америки в європейські війни. Він вважав, що війни – результат певної форми правління, а саме – монархічної. «Коли не було королів, то й не було війн, бо війна для монархів – збагачення. Звідси: знищення монархії – кінець війнам» [4, с. 213]. Іншими словами, «Англія сварить нас з націями, які інакше шукали б нашої дружби, і на яких у нас немає ні зла, ні скарг» [1, с. 38]. Погляди Т.Пейна щодо війн носять дещо ідеалістичний характер, бо в умовах феодального суспільства війни між королями та великими феодалами були звичайним явищем.

В одній із своїх перших статей «Американські раби» Т. Пейн протестує проти рабства в північноамериканських колоніях та пропонує план звільнення рабів. Так, до нього засуджували рабство. І хоч усі слова борця проти рабства, за звільнення афроамериканців від рабства (січень 1863р.) дісталися президенту Аврааму Лінкольну, проте саме Томас Пейн був першим аболіціоністом. Він говорив про повне і негайне звільнення рабів. І цей його радикалізм вже тоді змусив насторожитися деяким політичним та громадським лідерам Америки.

Цікаві роздуми Т. Пейна щодо так званих хартій [4, с. 209-210], що надавали привілеї окремим місцевостям під час виборів членів палати громад. Саме ці хартії створювали чисельні «гнилі містечка» при яких навіть місцевості без населення або з незначним населенням посилали депутатів до палати громад. Критикуючи цю систему Т. Пейн писав: «стародавнє містечко Сарум, де не знайдеться і трьох будинків, має двох депутатів, а м. Манчестер з населенням понад 60 тис. осіб немає представників в парламенті. Чи є в усьому цьому хоч який-небудь принцип? Міститься тут хоч якийсь натяк на свободу, мудрість?» [2, с. 210]. Причини появи цих хартій просвітник намагається знайти та порівняти з часом Вільгельма Завойовника, який надав хартії деяким частинам країни, щоб з легкість підкорити їх своїй волі. Крім того, Т. Пейн піддає критиці факт монополізації невеликими групами населення виборчих прав усієї громади, які мали право надсилати депутатів до палати громад. «У

такому містечку, – пише Т. Пейн, – як, наприклад, Бат, де налічується від двадцяти до тридцяти тисяч жителів, право обирати представників до парламенту монополізовано приблизно 31 людиною» [2, с. 211]. І як, наслідок, до голосування допускається лише один чоловік зі ста. Гроші, які надходять від платників податків, за задумом Т. Пейна, мали б іти на допомогу бідним і на освіту. Протиприродність такого державного устрою, на думку Т. Пейна, служить достатньою підставою, щоб вважати англійську конституцію «чистим абсурдом». Деякі американські дослідники розцінювали цей висновок Т. Пейна як святотатство, посягання на найвище досягнення політичної думки Великої Британії. Проте Т. Пейн доводив, що сила державного правління залежить від виборності та частою зміною представників влади. Просвітник міркує над завданнями конгресу, асамблеї, які повинні збиратися щорічно для обговорення та вирішення державних справ. Т. Пейн вважав, що між конгресом та народом має бути проміжний орган – континентальна конференція у складі 26 членів конгресу (по два від кожної колонії), двох членів від кожної асамблеї та п'ятьох – обраних представників від народу. Завданням такої конференції – вироблення хартії Сполучених колоній, яка і визначить кількість та порядок обрання членів конгресу, асамблеї та терміни засідань. Окрім того на континентальній конференції порушувалося питання власності та віросповідання. Т. Пейн заперечує вплив Бога на виникнення та розвиток держави. Він проти зв'язків релігії та церкви з державою, бо вважав, що такі відносини суперечать самій природі. Релігія, а саме християнство, на його думку, – «машина влади» та «засіб збагачення» священників. Його релігія – чинити добро. Тому «церква має бути відділена від держави, а остання мати світський характер» [3, с. 25].

Таким чином, Томас Пейн мав досить сильні аргументи на користь незалежності колоній. Він враховував інтереси колоністів, був аболіціоністом, тим самим дискредитував королівську владу, британську конституцію. Просвітник стверджував, що необхідною умовою демократичного розвитку країни – самоврядування штатів. Кожен штат мав вирішувати питання внутрішнього життя відповідно до вимог та характеру місцевих умов, з

урахуванням особливостей складу населення, соціальних, етнічних та релігійних традицій. Принципи місцевого самоврядування, на думку Т.Пейна, не повинні були суперечити функціям центральної влади, яка захищає інтереси усіх штатів. І якщо справи кожного штату могли мати локальний характер, обмежені межами кордонів, то суверенітет усієї країни мав знаходити втілення в союзі усіх штатів. Тільки в такій якості, вважав Т. Пейн, Америка буде активно діяти у світовій політиці. Цю думку Томаса Пейна Сполучені Штати Америки практично доводять усьому світові.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пейн Т. Избранные сочинения. Здравый смысл / Т. Пейн. – М.: Изд.АН СССР, 1959. – С. 21–64.
2. Пейн Т. Права людини / Т. Пейн. – Львів: Літопис, 2000. – 283 с.
3. Громаков Б. С. Политические и правовые взгляды Томаса Пейна / Б. С. Громаков. - М.: Госюриздат, 1960. – 75 с.
4. Пейн Т. Избранные сочинения. Права человека / Т.Пейн. – М.:Изд.АН СССР, 1959. – С. 176–245.
5. Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / Упор. С.Головатий. – К.: Книги для бізнесу, 2008. – С. 475-507.

References:

1. PEIN, T. (1959) *Yzbrannyye sochyneniya*. M.:Yzd.AN SSSR.
2. PEIN, T. (2000) *Prava liudyny*. Lviv: Litopys.
3. HROMAKOV, B. S. (1960) *Polytycheskye y pravovye vzghliady Tomasa Peina*. M.:Hosiuryzdat.
4. PEIN, T. (1959) *Yzbrannie sochyneniya. Prava cheloveka*. M.: Yzd.AN SSSR.
5. HOLOVATYI, S. (2008) *Antolohiia liberalizmu: polityko-pravnychi vchennia ta verkhovenstvo prava*. K.: Knyhy dlia biznesu.

Natalia Papenko, PhD in History, Associate Prof.

Yevhen Papenko, PhD in History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIETY AND STATE IN THE WORKS OF THOMAS PAINE

Abstract. *The article discovers the philosophical, socio-political views of the famous American enlightener, philosopher, and participant of the war for independence of northern American colonies of Great Britain – Thomas Paine (1737-1809).*

The article aims to demonstrate that the equality of people in accordance with their nature has been the main motive of Thomas Paine's social philosophy. "Natural rights" have been determined by him as those pertaining to a human according to the right of its existence.

Thomas Paine, being one of the first American enlighteners, has proved that the terms of "state" and "society" had appeared independently. The humans' need of the social process, saving of their natural rights had forced them to unite into a society.

This statement of the enlightener has been extremely important and accurate: "The society is produced by our desires, and government is produced by our wickedness... The society in every state is a blessing, but the government...is nothing but a necessary evil, and otherwise - an intolerable one". It is proved that all philosophic works of T. Paine have been pierced by the thought about the inevitability of the state creation. The origin and the existence of state power becomes possible only under the social agreement, as exactly according thereto the humanity is able to realize its natural rights, and only under the social agreement the supreme power in the state shall belong to the nation.

The article analyzes T. Paine's conception about the leadership of the nation, republican principles and representative system of government in the republic form.

The contemporaries called Thomas Paine “the British Voltaire” for his fight against willfulness of the church and clergy. He believed in the power of greatness of Mind and Virtue, which had to destroy the wickedness of civilizational society.

Key words: *state, constitution, social agreement, democracy, right for revolution.*

Надійшла до редколегії 20.05.2018.